

**ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ФОРМУВАННЯ УРЯДУ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р. В ІСТОРІОГРАФІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**

Вагоме місце в новітній історії України займає період Гетьманату П. Скоропадського (квітень — грудень 1918 р). Питання державного будівництва були і залишаються предметом гострих дискусій. В історичній науці особливий інтерес викликає утворення та діяльність уряду Української Держави, утвердження його як повноцінного інституту влади, який керував розмаїтніми аспектами внутрішньої політики і утвердженням України на міжнародній арені.

Актуальність обраної теми дослідження полягає у тому, що на сучасному етапі Україна шукає ефективні шляхи діяльності виконавчої влади, у тому числі й уряду, його взаємини з іншими гілками влади. Тому вивчення історичного досвіду Гетьманату, коли у надзвичайно короткий термін було створено уряд, який діяв досить ефективно і мав безсумнівні досягнення у внутрішній і зовнішній політиці, є актуальним завданням істориків.

Питання формування уряду Української Держави 1918 р. як єдиного і повноцінного суб'єкта законодавчої і виконавчої влади, науковці висвітлили лише частково. Найбільш дослідженими є проблеми утворення і роботи окремих міністерств, що були створенні при уряді Гетьманату.

Зокрема, вивченню історіографії внутрішньої політики Гетьманату П. Скоропадського присвячена дисертація С. Гнатюка “Внутрішня політика Гетьманату П. Скоропадського (1918 р.): українська історіографія проблеми” [1]. Дане питання знайшло висвітлення також у ряді його публікацій. Серед них слід відзначити статті “Проблема державного устрою та форми правління гетьманату 1918 року в українській зарубіжній міжвоєнній історіографії” і “Гетьманський переворот 29 квітня 1918 року та проблема формування політичного курсу гетьманського уряду в українській зарубіжній повоєнній історіографії” [2]. У них автор виділяє дві версії перевороту 29 квітня 1918 р., що висвітлені у зарубіжній повоєнній літературі. Перша представлена дослідниками, які аналізують переворот як результат

діяльності консервативних сил українського суспільства. Друга версія підкреслює, що уряд Гетьманату прийшов до влади завдяки австро-німецькому командуванню і відігравав роль маріонетки у його руках.

Окрім вищеназваних публікацій, інших ґрунтовних праць, присвячених цьому питанню, у вітчизняній історіографії поки що немає. У зв'язку із цим головною метою даного дослідження є аналіз праць, виданих українськими дослідниками за рубежом, які висвітлюють формування уряду Української Держави.

В оцінці зарубіжних досліджень українських істориків, що висвітлюють питання формування Кабінету Міністрів П. Скоропадського, простежуються партійно-політичні упередження авторів. Більшість праць була написана в 20-40-х рр. Певні дослідження були вивчені і опубліковані в 60–80-х рр., однак ці праці, в основному, носили узагальнюючий характер попередніх видань. Деякі з них гостро критикують режим Гетьманату. Серед таких варто відмітити дослідження Н. Григорієва-Наш, який у своїй праці “Підстави українсько-державної політики” зазначає, що уряд П. Скоропадського, був утворений німецьким командуванням, як “засіб для поступового відновлення єдиної-неділимой Німеччини”, а проросійські представники уряду “вели до федерації з Росією” [3].

Негативну оцінку, діяльності уряду і самому Гетьманові дає і дослідник Н. Король в роботі “Як П. Скоропадський став гетьманом України: (Уривок зі спогадів)”. Автор зазначає, що списки українських лідерів для роботи в уряді були не прийняті гетьманом, оскільки “німці не погодилися на такі кандидатури”. Н. Король негативно оцінює і характеризує владу Гетьманату від утворення уряду до “примусового” підписання грамоти про федерацію з Росією [4].

Слід зазначити критичну оцінку в дослідженні уряду Гетьманату і К. Левицького. Автор також негативно висвітлює діяльність уряду. Вчений підкреслює, що діяльність Кабінету Міністрів була антидержавною і антиукраїнською. К. Левицький відмічає, що новоутворений уряд дотримувався політики проти українства і українського руху, що призвело до утворення анархії і заколотів проти Гетьманату [5].

Варто відмітити і працю, відомого військового і політичного

діяча Є. Коновальця “Причини до історії української революції”. У ній дослідник підкреслює основні причини виступу Січових Стрільців проти уряду Гетьманату. Автор говорить про невдалі спроби порозуміння з урядом Української Держави і Гетьманом. Є. Коновалець підкреслює, що “єдине, що звільнило нас [Січових Стрільців — *О. П.*] від вірності Скоропадському, його Універсал про федерацію з Росією” [6].

Зовсім протилежну характеристику уряду Української Держави дає інша група дослідників, які позитивно оцінюють події 1918 р. До них слід віднести статтю Б. Гомзина “У двадцяти роковини відновлення Гетьманства в Україні”. У ній автор зазначає, що відновлення Гетьманства в 1918 р. стало вихідним пунктом для організації державної думки і сил для подальшої боротьби за власну державу. “Гетьман П. Скоропадський, — підкреслює Б. Гомзин, — врятував молоду Українську Державу від повернення в стан небуття, а український хаос... на нastroях розбурханих революційних мас завалив власну Державу і започаткував в Україні жакливу руїну” [7].

Дослідник генеалогічного роду Скоропадських та діяльності Гетьманату А. Куцинський у своїй книзі “Гетьман Павло і гетьманч Данило Скоропадський”, що вийшла в Чикаго, також досить позитивно аналізує діяльність уряду. Вчений подає статистичні дані в роботі законодавчої роботи Кабінету Міністрів. Автор вдало характеризує закордонну політику уряду та ґрунтовно підкреслює роботу внутрішнього напрямку. У своїй праці дослідник наводить спогади І. Сапіги, Л. Троцького, С. Барана, які позитивно характеризують гетьмана П. Скоропадського [8].

У праці “Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923 рр.”, що була видана в Нью-Йорку в 1968 р., подана характеристика політичних сил, які були причетні до приходу уряду Гетьманату. Автор одного із розділів дослідження Д. Левчук, виділяє три сили. Першою була революційно-демократична інтелігенція й народ (в містах це пролетаріат, а в селах бідніше і малоземельне селянство), а також більшість сільської інтелігенції. Друга сила — це політичні партії і громадські організації. Третью силою виступало німецьке командування, яке, насамперед, піклувалося про утворення Кабінету Міністрів, з яким довелося б працювати за Берестейським договором. Дослідник досить ґрунтовно виклав причини та основні напрями діяльності уря-

ду та дав позитивну характеристику політичному устрою Гетьманської держави, як передової європейської країни [9].

Автор позитивно та досить детально проаналізував і роботу уряду Гетьманату. Він виділив основні причини кризи Кабінету Міністрів, що сталася в жовтні 1918 р., а грамоту про федерацію з Росією відзначив як тактичний крок П. Скоропадського. Д. Левчук період Гетьманату вважав єдиним реальним варіантом для побудови Української суверенної Держави консервативними силами [10]. Водночас і автор праці “Гетьман Павло і його візія України”, що входить до нью-йоркського видання 1968 р, Б. Коваль, подає детальну позитивну оцінку постаті П. Скоропадського, а також схвально відзначає кадрові призначення членів уряду, які були ним здійснені [11].

В 1925 р. у Відні вийшла праця М. Забаревського. Він у своєму дослідженні “В. Липинський і його думки про українську націю і державу” аналізує висвітлення В. Липинським причин зміни політичного курсу Української Держави після перевороту 29 квітня 1918 р. Автор підкреслює основну, на думку ідеолога українського консерватизму, причину краху відбудованої української державності: той факт, що “боротьба за створення Української Держави... була ведена людьми, які в державну незалежність України не тільки не вірили, але навіть до самої ідеї державної незалежності ставились з погордою і вороже”. Натомість ідеалом інтелігенції, зазначає дослідник, була автономна Україна у всеросійській федерації [12].

В праці подається позитивна характеристика представників уряду. В. Липинський, зазначає М. Забаревський, розрізняє два періоди Гетьманщини: один самостійницький, хліборобський (при кабінеті Ф. Лизогуба), а другий — федеративний (при кабінеті С. Гербеля) [13].

У даному дослідженні також негативно оцінюється проголошення федерації з Росією, яке В. Липинський вважав за “політичну й національну катастрофу”. До найважливіших помилок Гетьманщини даний політичний та громадський діяч відносив заборону в травні 1918 р. селянського з’їзду, а також безсильність і пасивність уряду супроти “каральних експедицій”, організованих найбільш нікчемними і хамськими елементами, — грабіжниками, пройдисвітами і провокаторами, які навмисне і свідомо дискредитували серед селянських мас ідею Української

Держави”. Всі ті помилки, вважав В. Липинський, можна було б і виправити, якби всі українські національні кола пішли разом з урядом у справі розбудови і зміцнення Української Держави [14].

Аналізуючи період розбудови та занепаду уряду Української Держави, автор статті “До питання про устрій Української Держави” О. Моргун, головною причиною занепаду називає перешкоду “повітового і губерніяльного дворянства”, яке не зуміло згуртуватися і допомогти Кабінету Міністрів. В дослідженні розглядається вплив гетьманського руху і в Галичині, який за оцінкою автора розгортався “самопливом” та набував масового стихійного характеру. Причиною занепаду Гетьманату дослідник О. Моргун вважає невдалу аграрну політику та невправильність обрання урядом політичної тактики, відповідно до обставин революційної доби. Цьому присвячений другий розділ його праці. У дослідженні також розглянуто питання організації українського війська. На думку вченого, уряд не зумів вдало скористатися створеними умовами і належної військової сили не організував [15].

Відомий дослідник історії України за кордоном, П. Мірчук у праці “Українсько-московська війна (1917–1919)” дає аналіз політичним силам, які брали участь та впливали на формування і роботу уряду. Однак, проаналізувавши добу Центральної Ради та Гетьманату, автор робить висновок, що “під оглядом техніки державного будівництва, гетьманщина стояла безмірно вище від соціалістичного уряду Центральної Ради”. При цьому П. Скоропадський не врахував головної, на думку П. Мірчука, особливості — гетьман не брав до уваги позицію народних мас, що призвело до повстання проти нього і стало причиною занепаду Української Держави [16].

Канадський дослідник з України Р. Млиновецький дає поетапну і ґрунтовну характеристику з організації і роботи уряду та її представників у своїй праці “Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (про що “історія мовчить)””, що вийшла в 1973 р. Автор зачіпає питання роботи різних партій та державної мови. Надає статистичні дані щодо вивозу продовольства за Берестейським договором. Дослідження містить в додатках і матеріали тогочасної преси, які вміщують інтерв’ю з представниками уряду. Р. Млиновецький зазначає,

що уряд Гетьманату “підготував в Україні реставрацію Російської державності”, а також відзначає, що український народ сам мав “знайти шлях до трансформації своєї революційної ідеї” і не допустити участі німецького військового командування у перевороті [17].

Науковець П. Солуха у своїй статті “Про діяльність уряду Гетьмана 1918 р.” наводить головні напрями роботи внутрішньої і зовнішньої політики уряду на основі виписок з московських газет. Автор спробував охопити найбільш важливі події з життя уряду, проте П. Солуха не зробив власних висновків, а лише констатував проросійську орієнтацію періодичних видань [18].

У збірнику “Нація в поході”, який вийшов в 1940 р., вміщено статтю М. Плечка “Гетьманський Київ 1918 р.” в якій автор надає дані про структуру та місце розташування державних установ уряду. Автор аналізує причини українізації Києва, відзначаючи, що цей процес відбувався не тільки за наказом уряду, але й супроводжувався усвідомленням необхідності цього процесу всім українським населенням. Це стало, як зауважує М. Плечко, “найбільш відрадним явищем епохи українського Відродження” [19]. Цим же автором у статті “Організація збройних сил в Українській Гетьманській Державі в 1918 р.” були вміщені дані про склад і утворення підструктур уряду, їх місце розташування та формування збройних сил [20].

Інший дослідник питання щодо формування уряду Української Держави А. Андрієвський у своїй статті простежує причини повстання проти Гетьманської Держави. Вчений відмічає, що активні сили, які брали участь в подіях 1917–1919 рр., ділились на дві частини. Одна з них, яка була в меншості (прибічники Липинського і консерватизму), а друга — соціалістична (очолювана В. Винниченком і М. Шаповалом). Сили і боротьба двох напрямів були нерівними, зазначає дослідник, і це призвело до зневіри в уряд, в Гетьмана та до початку повстання проти тогочасного режиму [21].

У кварталнику “Державницька Думка” вищеназваний автор вмістив свою статтю “Наша демократія”, яка була присвячена політичним силам, що брали безпосередню участь в організації уряду. Дослідник намагається простежити спільні риси українських партій з російськими політичними колами, а також дає характеристику тогочасному українському суспі-

льству, яке, на його думку, було нездатне усвідомити нові ідеї уряду, оскільки перебувало під впливом революції 1917 р. та Першої світової війни. Розкол партій в Українській Державі та нездатність віднайти компроміс і об'єднатися П. Андрієвський вважає головною причиною занепаду Гетьманату 1918 р [22].

Відомий науковець С. Шемет у своєму дослідженні “Програмові питання в гетьманській літературі” робить спробу дати оцінку гетьманському урядові та самому поняттю гетьманства. Спираючись на працю В. Липинського “Листи до братів-хліборобів”, автор підкреслює, що “хліборобський клас по умовах свого життя був і остався українським і монархічним”. Дослідник зазначає, що принципи класократичного устрою держави хотіли застосувати при утворенні Гетьманського руху на еміграції. Проте ця спроба не була реалізована через протиріччя, пов'язані з розподілом виконавчих функцій, що призвели до непорозумінь і конфліктів. В праці аналізується також питання релігійного життя в Гетьманській Державі, які були викладені в роботі В. Липинського “Релігія і церква в історії України” [23]. Слід відмітити, що в дослідженні В. Шемета міститься лише узагальнюючий огляд положень, вже викладених у працях В. Липинського. Недоліком даної роботи є відсутність особистої точки зору самого автора стосовно розглянутих питань.

Варто відмітити і дослідження М. Геца, що вийшло в Нью-Йорку в 1955 р. Автор з нормативно-правової точки зору акцентує увагу на визнанні Української Держави 1918 р., як де юре, так і де факто, на міжнародному рівні. В праці простежується процес поетапного визнання України іншими державами. Дослідник зазначає, що Гетьман та його уряд, “перебираючи міжнародну практику”, вживали українську мову в дипломатичних відносинах з іншими державами. Таке визнання, підкреслює М. Гец, призвело до “повновартісного визнання України як підмета міжнародної спільноти з усіма її правами і обов'язками” [24].

Таким чином, проаналізувавши джерела досліджень українських вчених за кордоном, можна зробити висновок, що праці, присвячені проблемі формуванню уряду Української Держави, так само, як і питанням про сам Гетьманат, носять в основному біполярний характер. До однієї групи дослідників належать прихильники консервативної ідеї державного устрою, що під-

тримували Гетьмана і його уряд та давали позитивну характеристику їх діяльності. Інша група вчених, навпаки, гостро критикує добу Гетьманату та засуджує П. Скоропадського, у “зраді” перед Україною після підписання договору про федерацію з Росією. При цьому вчені діаспори, що негативно оцінюють Гетьманат, недостатньо уваги приділили міжнародній ситуації, яка склалася на той час, а також не висвітлили грандіозних здобутків у політичній, економічній та культурній сферах життя України за час роботи уряду Української Держави.

Джерела та література

1. Гнатюк С. Л. Внутрішня політика Гетьманату П. Скоропадського (1918 р.): українська історіографія проблеми: Дис... канд. істор. наук. — К., 2002.
2. Гнатюк С. Л. Проблема державного устрою та форми правління гетьманату 1918 року в українській зарубіжній міжвоєнній історіографії // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія”. — Вип. 1. — К., 1997. — С. 69–73; *його ж.* Гетьманський переворот 29 квітня 1918 року та проблема формування політичного курсу гетьманського уряду в українській зарубіжній повоєнній історіографії // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія”. — Вип. 2. — К., 1998. — С. 152–163.
3. Григоріїв-Наш Н. Підстави української національно-державної політики. — Прага — Берлін: “Нова Україна”, 1923. — 31с.
4. Король Н. Як П. Скоропадський став гетьманом України: (Уривок зі спогадів). — Нью-Йорк, 1967. — 23 с.
5. Левицький К. Великий зрив: До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів. — Нью-Йорк, 1968. — 152 с.
6. Коновалець Є. Причини до історії української революції. — 2-е вид. — Б. М., 1948. — 48 с.
7. Гомзин Б. У двадцяті роковини відновлення Гетьманства в Україні. — Прага, 1938. — 27 с.
8. Кущинський А. Гетьман Павло і гетьманіч Данило Скоропадський. — Чикаго, 1968. — 64 с.
9. Левчук Д. Сили демократії і консерватизму // Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923. Нью-Йорк: Видавнича корпорація “Булава”, 1968. — С. 41–107.
10. Там само. С. 77–100.
11. Коваль Б. Гетьман Павло і його візія України. // Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923. Нью-Йорк: Видавнича корпорація “Булава”, 1968. — С. 167–197.

12. Забаревський М. В. Липинський і його думки про українську націю і державу. — Відень: Видано заходами О. Жеребка, 1925. — 51 с.
13. Там само. — С. 18.
14. Там само. — С. 19–20.
15. Моргун О. До питання про устрій української Держави. // Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923. Нью-Йорк: Видавнича корпорація “Булава”, 1968. — С. 305–380.
16. Мірчук П. Українсько-московська війна (1917–1919). Торонто: Ліга визволення України, 1957. — 80с.
17. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр.: (Про що “Історія мовчить”). — 2-е вид. — Торонто, Онтаріо. — Т. 2. — 1973. — 670 с.
18. За всенациональну єдність: У 110-річчя народження Гетьмана Павла. / М. Королишин. — Toronto, Ont. — 1983. — С. 14–18.
19. Плечко М. Гетьманський Київ в 1918 р. // Нація в поході. — Берлін, 1940. — № 3/4. — С. 9–13.
20. Його ж. Організація збройних сил в Українській Гетьманській Державі в 1918 році. // Нація в поході. — Берлін, 1941. — № 5/6. С. 23–32.
21. Андрієвський А. Чому сталося повстання проти Гетьманської Держави у 1918 році? // Нація в поході. — Берлін, 1941. — № 5/6. С. 5–14.
22. Його ж. Наша демократія // Державницька думка. — Філадельфія, 1951. — №3. — С. 37–45.
23. Шемет С. Нація в поході. Програмові питання в гетьманській літературі. — 2-е вид. — Нью-Йорк: Видавнича корпорація “Булава”, 1960. — 47 с.
24. Гец М. Українська Держава як підмет міжнародного права. // За велич нації. — Нью-Йорк, 1955. С. 104–115.

Анотації

Пшенишна Е. А. Освещение вопросов формирования правительства украинского государства в 1918 г. в историографии украинской диаспоры.

В статье автор делает обзор источников, посвященных вопросу формирования и деятельности правительства украинского государства, украинскими учеными за рубежом. При этом особое внимание акцентируется на оценках, которые давала украинская диаспора деятельности Кабинету Министров.

Pshenishna H. A. Forming of the Ukrainian government in 1918 in the historiography of the Ukrainian Diaspora.

The article deals with the papers by the Ukrainians abroad devoted to the forming and functioning of the Ukrainian government. Special attention is given to the Ukrainian Diaspora's assessment of the activities of Cabinet of Ministers.